

Laura CHIOFFI (cur.), *Atti dell'incontro internazionale di studio. Il Mediterraneo e la Storia. Epigrafia e archeologia in Campania: letture storiche. Napoli 4-5 dicembre 2008*, Napoli, Luciano Editore, 2010, 335 pp., ISBN: 978-88-6026-129-8

En poques ocasions es pot trobar una panoràmica tan ben reeixida sobre una regió de l'Imperi romà, en la qual hagin participat, amb importants contribucions, pràcticament la totalitat dels principals especialistes, acompanyats d'un bon estol d'investigadors novells de gran valor. Hem de felicitar, doncs, de bell antuvi, la professora Laura Chioffi perquè ha assolit aquesta fita i per fer-nos a mans un volum, que, sens dubte, serà de referència per als temes i la regió sobre la qual versa.

Obren el llibre tres estudis sobre Cumes a càrrec de Mika Kajava, Carlo Gasparri i Giuseppe Camodeca. En el primer, el prof. Kajava s'ocupa del disc de bronze, de probable procedència cumana i datable en la segona meitat del segle VII aC, que porta una llegenda en què consta una prohibició que emana de la deessa Hera; l'autor el considera, contra algunes interpretacions anteriors, no vinculat a l'oracle d'aquella ciutat. La contribució de C. Gasparri analitza de nou els resultats d'algunes de les excavacions realitzades a Cumes i més concretament les que permeten veure l'entitat del fòrum de la ciutat, amb una atenció especial a la seva evolució i a nombroses novetats interpretatives. L'aportació de Giuseppe Camodeca tracta el patrimoni epigràfic i la seva contribució al coneixement de l'elit municipal de Cumes, un estudi que tindrà un posterior desenvolupament car, com consta en la publicació, hi apareix només la primera part. Desfilen en aquest treball els patrons senatorials de la ciutat de l'època republicana i el període juli-claudi, i es fa un primer elenc dels magistrats municipals.

Càpua és també objecte d'atenció preferent, car són quatre les contribucions que se li dediquen. En la primera, Valeria Sampaolo s'interessa per l'expansió de Càpua vers els murs occidentals, en el barri dels amfiteatres, amb una bona planimetria que permet seguir el discurs sobre el desenvolupament d'aquella zona complexa, en un discurs acurat en el qual integra totes les referències i en especial les dades proporcionades per les *fistulae*. Carmela Capaldi tracta d'un nou document sobre l'evergetisme edilici d'August tot analitzant les dades ja disponibles i realitzant una nova i convincent restitució. Noves inscripcions de Càpua són l'aportació, que també continuarà, del professor Heikki Solin, que presenta dues noves inscripcions imperials, l'atribució a *Caiatia*, Gaeta, d'un epígraf conservat al dipòsit del Museu Arqueològic de Càpua i un quart comentari sobre la inscripció d'un monument amb la possible menció d'un llegat testamentari.

Amb el títol «Copiate, non inventate» Kalle Korhonen tracta el tema d'un grup d'inscripcions falses conservades al Museu dell'Antica Capua i al Museo Campano; n'analitza i especifica la tècnica, en descobreix els models i, el que és molt important, s'ocupa del context històric on foren produïdes i on es copiaren les peces.

No hi podia mancar un estudi específic de Christer Bruun, amb la concisió i la precisió a què ens té acostumats, sobre les *fistulae* inscrites de la Campània, una documentació decisiva per a determinar la propietat o la intervenció; hi trobem la menció de la presència imperial i la de privats en un crescut número d'una cinquantena de

noms, sobre els quals fa una sintètica, però profunda, anàlisi per a ocupar-se, tot seguit, dels *plumbarii* coneguts per les *fistulae* de la zona; destacarem els apartats finals sobre l'evergetisme a partir d'aquests testimonis i el paper de *Flavius Agapitus* entorn del 520 dC a Nàpols, i també sobre la significació del *Catuli* que apareix davant del seu nom.

En un àmbit prosopogràfic es mou el treball d'Antonella De Carlo, que fa una revisió de les activitats dels cavallers de Càmpania entre el 30 aC i el 285 dC. L'estudi aporta un apartat de gran interès sobre les propietats immobiliàries i les activitats econòmiques, tot afegint-hi, a la fi, una nova inscripció d'un nou cavaller de *Teanum*, malauradament anònim. Gemma Corazza reprèn un tema tan complicat i variat com el dels **Augustales*, sobre el qual desenvolupa un treball de tesi de doctorat, i en fa un bon quadre general tot detenint-se en el tema de la mobilitat social i en l'evergetisme.

El professor John Bodet torna sobre *CIL X 3334*, document fonamental sobre els *prae-dia Patulciana*, inscripció de la qual fa una bona exègesi, en la qual cal destacar el cas de la utilització del monument sepulcral com a límit de propietat, qüestió primordial sobre la qual s'haurà de retornar.

Les cases romanes de *Paestum* són el tema escollit per Rosa De Bonis, que posa d'actualitat un aspecte que fins ara havia passat gairebé desapercebut, malgrat la seva considerable entitat, i que l'autora posa en relleu amb sagacitat. Irene Bragantini, per part seva, s'enfronta amb un tema tan ric com la decoració de les cases en l'àrea vesubiana, en especial Pompeia i Herculà, on mitjançant la pintura intenta analitzar el sistema decoratiu i el possible punt de vista dels antics, en una reflexió, en gran part metodològica, que resulta densa però a l'ensem àgil i li permet de treure conclusions històriques i socials.

Un *addendum* final aporta el coneixement de cinc noves inscripcions i la revisió acurada de dues més, a càrrec de joves estudioses com Barbara Tosti, Immacolata Garagnani i Alessandra Racioppoli.

Un volum com el que suara ens ha ocupat no té utilitat, i això és sovint oblidat, sense uns bons índexs, que en aquest cas són model·lics i han estat curats per Anna Grimaldi, I. Garagnani i B. Tosti, sota la direcció competent de l'editora d'aquest excel·lent llibre: Laura Chioffi.

Marc Mayer i Olivé

Leandre VILLARONGA, *Obra numismàtica esparsa. I. Tresors; II. Grec i ibèric d'àmbit català*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, Societat Catalana d'Estudis Numismàtics, 2008 i 2010, 449 pp., 577 pp., ISBN de l'obra completa: 978-84-92583-17-1

Hem de celebrar l'encertada iniciativa de la Societat Catalana d'Estudis Numismàtics de l'Institut d'Estudis Catalans d'haver posat de nou a l'abast del públic alguns dels textos més significatius de la disciplina i que, malgrat això, resultaven a hores d'ara de molt difícil accés, ja sigui pel fet d'haver estat publicats de manera esparsa, ja sigui per la seva inclusió en obres o col·leccions actualment exhaurides.

Elegantment editats per l'Institut d'Estudis Catalans, doncs, trobem ara reunits en aquests dos primers volums dels cinc previstos bona part de la copiosa i exemplar obra del doctor Leandre Villaronga sobre moneda antiga, grega, cartaginesa, ibèrica i romana. El conjunt, que ha comptat amb la supervisió directa del mateix autor, aplega, així, treballs diversos realitzats des de mitjan anys